

al costat de *delfi* i *espasa* en un doc. de Barcelona de 1375 era molt probablement un derivat d'*orca* i que es referia a un cetaci: «neguns delfins, tonyins, *orqueda*, espaa o qualsevol altre peix» (*AlcM*, s. v.). Hi ha indicis, endemés, que el mot havia continuat en el domini gallec, car *orca* apareix en la versió gallega (S. XIV) de la *General Estoria* («de baleas, de cocas, de *orcas* et de todos los outros pescados», Machado), i sembla haver-se fossilitzat en *candorca* o *alcandorca*, que Sarmiento en el seu *Catál. de voces gall.* (mj. S. XVIII) ens descriu com a una «especie de delfin pero su enemigo, y que tiene un punzón con que le persigue» (82v), i l'identifica com a nom del peix dit *peix-espada* (186r), i analitza *candorca* com a *can* i *orca*. Diu a més que aquest darrer és el ll. *orca* i que l'ictiòleg Aldrovando (1623) anomenava el peix en qüestió com a *can*: d'on Sarmiento pensa que potser es tracti de *can de orca* (240r). JCoromines (*DECH* IV, 290b54) comentant aquest nom ens diu que en la costa catalana *ca mari* és nom d'un peix gran com cetaci, i hi fa referència a més a *capdolla* com a forma relacionada amb aquests noms d'alguna manera.

Segons sembla, doncs, *ORCA* ha donat *orga*, i aquesta forma fou confosa amb *orgue* < *ORGĀNU*, perquè a més de la coincidència fonètica, la imaginació popular deuria associar el cetaci amb *orgue* pels brams o la vibració sonora que emeten aquests animals marins; d'allí la variant *òrguena*, que va existir molt probablement en català al costat d'*orgue* com a una continuació del pl. *ORGANA*; cf. oc. ant. *orgue*, *orguena*, *orguina*, i veg. aquí *ORGUE*. D'altra banda, una forma com *candorca* (gall.) podria conduir a *cap d'orca* (amb *orca* interpretada com a 'gerra, barril' per la forma ovalada del cap del cetaci), i d'allí *capdorga* per la influència d'*orga*, i paral·lelament a *cap d'orca* la forma *cap d'olla* per haver-se vist la forma d'una *olla* en el cap del cetaci; veg. també *CAP* (II, 502b57ss., 520b15ss.) per a una interpretació quelcom diferent.

¹ En català antic també hi ha rastres d'*orca* com a nom d'un recipient: aquesta forma apareix en un doc. de 1245, expedit entre un moliner draper i un paborde, referint-se a un cert receptacle del molí (veg. *BCEC*, 1908, 164). — ² Ernout-M. (s. v. *orca*) veu en el mot llatí la contaminació de dos mots diferents: *orca* 'vas, gerra', un manlleu del gr. ὄρχη «pot de terre où l'on met des poissons salés» i *orca* 'balena', remuntant al gr. ὄρυγα, acusatiu d'ὄρυξ, que deu ser acostat al primer per etimologia popular. — ³ Veg. A. Aya Roca, *El món mariner de Peniscola* (València 1981), p. 83.

ORÇA, 'atuell o recipient per a tenir líquids, confitures etc.', antic i avui dialectal, derivat en femení del llatí *ŪRCEŪS* 'gerra', 'olla'.¹ □ 1.ª doc.: «una *orca* aigadera» en inventari de 1380 (*BABL* VI, 473); el diminutiu *orçol* ja en 1100 (infra).

Després el trobem en el *ThPu*. d'OPou (1575): «Canter o poal o cantarella o porró o dorca o *orça*: Oenophorum, vrceus; urna; amphora» (p. 228). En el S. XVII devia ser ja molt poc usat en el Principat

com sigui que no l'han reproduït *DTō*. (1647), Lacavalleria (1696), i ni Belv. (1805) ni Lab. (1839); però ha continuat a València (Sanelo, p. 174a; MGadea, i també Almela, *Voc. Ceràm. Manises*, 410). MGadea defineix: «vasija vidriada de barro, alta y sin asas, para echar conserva», i el va usar en la seva obra folklòrica: «--- la [fàbrica] de gèrres, cocis, llibrells y *orces* del Ràfol» (*Terra del Xè* I, 239)² «havent-se trobat anys enrera prop d'allí una *òrça* en (= amb) vàries monedes gregues» (ib., 81), i a més el dim. *orceta* (infra).

DERIV.: *Orceta* [1685;³ MGadea: «carregat d'orcetes plenes d'arrop o confitura» (*Terra del Xè* I, 15); Almela, *Voc. Ceràm. Manises* inclou: «*Orseta*: pequeña ánfora para conservar almibar y otros dulces y jaleas» (p. 410); segons *AlcM* és usual a València, *DAG.* el localitza a Alacant (s. v. *orseta*) i també a Mall. (s. v. *orceta*), però ja no *AlcM*]. *Orçol*, ant. [en doc. de 1100: «dimito ad Sancti Petri una cocca e un *orçol*⁴ e uns neulers e una kaldera» (*BABL* VI, 389); 1208 «--- et un *orçol* et un ataud ---» (*DBal.*, s. v. *ataud*); *VidesR*: «--- un *orsol* d'aigua ---» (P168v2, n. 11: B una vitra), «--- un *orsol* de vi ---» (P241v1, n. 12 i 15: B un *orsol* o empoleta, V734.38 urceus); en doc. del S. XIV «pa e un *orsol* de vi» (*DAG.*)]. *Urcèol*; *urcèola*; *urceolat*; *urceiforme*.

¹ Són continuacions directes d'*ŪRCEŪS* l'it. *orcio*, cast. ant. *orçp*, i derivats en femení fr. ant. *orce*, oc. *orsa*; el cast. *orza* s'explica com a un derivat d'*orço* (*DECH* IV, 313a26); la presència del dim. *orçol* en català fa palès que va existir també una forma en masculí. — ² Evidentment, MGadea, que era de la comarca d'Alcoi, pronunciava aquest mot amb ò oberta; *AlcM* dona aquesta pronúncia a Pego (Comarca de Dénia), però amb ó normal a Val., Alcoi i Morella. — ³ Segons Almela, *Voc. Ceràm. Manises*, p. 410. — ⁴ En el document de 1100 s'escriu *orcol*; *AlcM* (s. v. *orcol*) es pregunta si significaria 'tupi'.

ORCANETA, pres del fr. *orcanette*, antigament *arquenet*, derivat de l'antic *arcanne* o *alcanne*, per la seva banda pres del b. llatí *alchanna*, i aquest de l'àrab *ḥinnā* 'alquena'. □ 1.ª doc.: mj. S. XIX.

Mot tècnic de botànica, poc usat. Segons *DFa.* és el català *peu de colom*; *DAG.* l'inclou com a equivalent de *pota* o *peu de colom*, sense més dades; *AlcM* l'identifica com a *Onosma echioides* citant d'E. Vayreda, *Cat. de la Flòrula de «La Mare de Déu del Mont»* (1919-1920). Colmeiro (IV, 122-3, i 113) el troba sols en obres botàniques referents a Espanya, com a nom de l'*Alcanna tinctoria* (planta que conté la matèria colorant roja) en el castellà Suárez de Ribera (1733), i com a la denominació d'*Onosma echioides* en el català Basseganya (1859), planta que també conté matèria colorant roja semblant a la de l'*Alkanna tinctoria*. Font i Quer (*Plant. Med.*, pp. 554, 560) distingeix en castellà entre *orcaneta* (*Alkanna tinctoria*) i *orcaneta amarilla* (*Onosma echioides*), mentre en català *Alkanna tinctoria* és per a ell *peu de colom*, *bolenc roig*, i *Onosma echioides* s'anomena *orcaneta*, *onosma bo-*